

Роз'яснення/

Окремі питання щодо накладення арешту і примусового списання коштів із поточних рахунків зі спеціальним режимом використання

Згідно зі статтею 7 Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” банки мають право відкривати своїм клієнтам вкладні (депозитні), поточні та кореспондентські рахунки. Поточний рахунок — це рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

Статтею 6 зазначеного вище закону передбачено, що порядок відкриття банками рахунків та їх режими визначаються Національним банком України.

Відповідно до пункту 1.8 глави 1 Інструкції “Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах”, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. № 492, рахунки зі спеціальними режимами їх використання, що відкриваються у випадках, передбачених законами України або актами Кабінету Міністрів України, належать до поточних рахунків.

Вимоги щодо відкриття певним колом суб'єктів у банках України поточних рахунків зі спеціальним режимом використання містять закони України “Про електроенергетику”, “Про засади функціонування ринку природного газу”, “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням”, “Про угоди про розподіл продукції”.

Згідно зі статтею 18 Закону України “Про засади функціонування ринку природного газу” на кошти, що знаходяться на поточних рахунках зі спеціальним режимом використання, не може бути звернено стягнення за зобов'язаннями суб'єктів ринку природного газу та не накладається арешт, а операції за цими рахунками не підлягають зупиненню.

Статтею 21 Закону України “Про

загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням” заборонено здійснювати стягнення страхових коштів, що обліковуються на окремому поточному рахунку, відкритому страхувальником — роботодавцем, на підставі виконавчих та інших документів, за яким здійснюється стягнення.

Статтею 33 Закону України “Про угоди про розподіл продукції” передбачено, що стягнення коштів із банківських рахунків, відкритих інвестором на території України для цілей угоди про розподіл продукції, не може бути здійснено у безспірному порядку.

Згідно зі статтею 15-1 Закону України “Про електроенергетику” на поточні рахунки зі спеціальним режимом використання не може бути звернено стягнення за зобов'язаннями учасників оптового ринку електричної енергії і операції на цих рахунках не підлягають призупиненню.

Як впливає з наведених вище норм законів, спеціальний режим встановлює зазначені обмеження щодо використання коштів на поточних рахунках певного кола суб'єктів, оскільки має створити найсприятливіші умови для здійснення діяльності, яка цими законами врегульована.

Проте виконання банками норм щодо заборони накладення арешту і стягнення коштів із поточних рахунків зі спеціальним режимом використання ускладнюється у зв'язку з таким.

Відповідно до Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки; всі суб'єкти права власності рівні перед законом; захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу; права і свободи людини і громадянина захищаються судом; судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території; обов'язковість

рішень суду є однією з основних засад судочинства (статті 13, 17, 55, 124 та 129 Конституції України).

Виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб, суспільства, держави.

Стаття 1071 Цивільного кодексу України також вказує, що грошові кошти можуть бути списані з рахунку клієнта без його розпорядження на підставі рішення суду та у випадках, встановлених законом чи договором між банком і клієнтом.

Відповідно до статті 1074 Цивільного кодексу України обмеження права клієнта щодо розпорядження грошовими коштами, які знаходяться на його рахунку, не допускається, крім випадків обмеження права розпорядження рахунком за рішенням суду або в інших випадках, встановлених законом.

Згідно зі статтею 59 Закону України “Про банки і банківську діяльність” арешт на кошти юридичних або фізичних осіб, що знаходяться в банку, накладається виключно за постановою державного виконавця чи за рішенням суду про стягнення коштів або про накладення арешту в порядку, встановленому законом. Зупинення видаткових операцій за рахунками юридичних або фізичних осіб здійснюється лише в разі накладення арешту відповідно до цієї статті, крім випадків, передбачених Законом України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму”.

Порядок виконання банками заходів щодо арешту коштів на рахунках клієнтів та примусового їх списання визначений у главах 5, 10 та 12 Інструкції “Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті”, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22.

Таким чином, існує колізія законів, яка полягає в тому, що дотримання вимог законів, котрі встановлюють заборону накладати арешт, зупиняти операції та здійснювати стягнення коштів із поточних рахунків зі спеціальним режимом використання, не узгоджується з приписами Конституції України, Цивільного кодексу України, Закону України “Про банки і банківську діяльність” тощо. За таких умов у банківській сфері постає проблема вибору: нормам якого законодавчого акта слід надати перевагу, хоча будь-яке прийняте рішення буде, в свою чергу, порушенням вимог чинного законодавства.

Крім того, згідно зі статтею 52 Закону України “Про виконавче провадження” звернення стягнення за виконавчими документами полягає в арешті майна боржника, вилученні та примусовій його реалізації і в першу чергу звертається на кошти боржника, в тому числі кошти на рахунках у банках. У статтях 57 та 65 цього закону зазначається, що державний виконавець звертає стягнення на кошти боржника – юридичної особи, які перебувають у банках або інших фінансових установах, у порядку, встановленому цим законом. І під час прийняття державним виконавцем постанови про арешт майна боржника арешт поширюється на всі його поточні рахунки, у тому числі й на ті, що будуть відкриті боржником після винесення державним виконавцем постанови про арешт майна.

Закон України “Про виконавче провадження” не містить будь-яких посилань на норми тих законів, які встановлюють обмеження використання коштів на поточних рахунках певного кола суб’єктів, і не забороняє накладати арешт на кошти на поточних рахунках зі спеціальним режимом використання та здійснювати стягнення з таких рахунків. Водночас згідно зі статтею 5 Закону України “Про виконавче провадження” невиконання законних вимог державного виконавця тягне за собою відповідальність згідно з законом, у тому числі й для банків.

Слід також зауважити, що пунктами 5.5 глави 5 та 12.4 глави 12 Інструкції “Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті”, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22, передбачено, що виконавчий документ, на підставі якого оформлено платіжну вимогу/інкасове доручення (розпорядження), банку не подається.

Варто ще раз звернути увагу на

статтю 21 Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням”, якою заборонено здійснювати стягнення страхових коштів, що обліковуються на окремому поточному рахунку, відкритому страхувальником-роботодавцем, на підставі виконавчих та інших документів, за яким здійснюється стягнення, але не забороняє накладення арешту на кошти, що обліковуються на рахунках зі спеціальним режимом використання. Відповідно до статей 11, 52, 57 Закону України “Про виконавче провадження” державний виконавець приймає рішення про арешт, але стягнути кошти із цих рахунків не має права, а отже, і сенс арешту як способу забезпечення вимог повністю втрачається.

Та незважаючи на очевидну абсурдність такої ситуації, страхувальники-роботодавці іноді змушені в судовому порядку скасовувати постанови державного виконавця про накладення арешту на кошти, що обліковуються на окремому поточному рахунку, відкритому страхувальником-роботодавцем. Проте втрачається час на судовий розгляд справи, що перешкоджає найманим працівникам – застрахованим фізичним особам своєчасно отримати належну їм соціальну допомогу та порушує їхні законні права.

Все викладене вище свідчить про те, що в чинному законодавстві не повинно бути жодних колізій, а тому ще на стадії законотворчого процесу всі його учасники мають виважено підходити до запровадження будь-яких новацій, всебічно їх аналізувати та оцінювати реальні можливості досягнення потрібних результатів.

Питання ж виключення можливості накладення арешту і списання коштів із поточних рахунків зі спеціальним режимом використання потребує чіткого врегулювання на законодавчому рівні шляхом ініціювання відповідними державними органами розробки пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства з метою його вдосконалення.

Так, статтею 17 Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням” покладено здійснення державного нагляду у цій сфері на центральні органи виконавчої влади, уповноважені Президентом України. Зокрема, розробка

пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері соціального захисту покладається на Міністерство соціальної політики України відповідно до Положення “Про Міністерство соціальної політики України”, затвердженого указом Президента України від 06.04.2011 р. № 389/2011.

На сьогодні ж дотримання (виконання) вимог законів України “Про електроенергетику”, “Про засади функціонування ринку природного газу”, “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням”, “Про угоди про розподіл продукції” має забезпечуватися в першу чергу саме судами – органами правосуддя.

У свою чергу, учасникам судового процесу, а особливо – відповідачам, які можуть стати боржниками в разі задоволення судом позовних вимог, належить довести під час судового розгляду справи до відома суду про особливості їх правового статусу та поширення на них відповідних норм спеціальних законів. Це мають враховувати і представники органів доходів і зборів, які відповідно до статті 41 Податкового кодексу України та статті 17 Бюджетного кодексу України є органом стягнення.

На стадії виконання судових рішень державний виконавець, керуючись нормами Закону України “Про виконавче провадження”, має звернутися до суду, який видав виконавчий документ, за роз’ясненням окремих його положень. Зазначені дії боржників, представників органів доходів і зборів та державних виконавців сприятимуть використанню коштів на поточних рахунках зі спеціальним режимом виключно за призначенням, зумовленим спеціальними законами, допоможуть уникати конфліктних ситуацій у банківській сфері.

Крім того, слід враховувати, що статтею 34 Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” відповідальність за обґрунтованість примусового стягнення покладено на стягувача, який має відшкодувати платнику шкоду, завдану внаслідок необґрунтованого примусового списання.

Галина Панченко,

заступник начальника відділу правового забезпечення банківської діяльності юридичного департаменту Національного банку України.